

zásokat, sajtóhadjáratot folytassunk, *vagy* maradjon az, ami eddig történt. Mindenesetre végig kell gondolni, hol vannak a diplomáciában, a kultúrpolitikában, a tömegtájékoztatásban, a tudományosságban azok a területek, ahol a fenti hamis alternatívát meghaladva cselekedni lehet — és elengedhetetlenül szükséges.

(1987)

„Még nem adatott meg számomra a szabadság ajándéka...”

DURA LÁSZLÓ INTERJÚJA CS. GYIMESI ÉVÁVAL

Cs. Gyimesi Éva, a neves erdélyi nyelvész és irodalomtörténész Kolozsvárott szerzett diplomát, majd a Babes—Bolyai Egyetem tanára lett. A romániai ellenzék prominens alakjának könyvekben, folyóiratokban, különféle lapokban napvilágot látott írásait nemcsak a szűk szakma ismeri. Az elmúlt időben sokan merítették erőt erkölcsi tartásából. Rezisztenciájának etikai imperativusa minden időkbén példaértékű lehet: „életszakaszom utolsó tíz esztendejében kezdtem tudatosan arra törekedni, hogy mindenkor azonos legyek önmagammal.” 1983-tól kezdődően látszik ennek az egyre kevésbé rejtett törekvésnek a kifelé való megnyilatkozása. A lebukott *Ellenpontok* szerkesztőivel vállalt szolidaritása után állandó megfigyelés alatt állt, a kihallgatások, házkutatások és a házi őrizet megaláztatásait volt kénytelen elviselni. Ennek ellenére diákjaival együtt tiltakozik az ellen, hogy tanítványait évek óta sorozatosan távoli vidékre helyezik, s így nincs lehetőségük magyar nyelv- és irodalomtanárként működni. Hivatali felettese, Negucioiu (aki rektori székét a decemberi forradalom után is megőrizhette) rendszeresen nacionalizmussal, irredentizmussal, izgatással, hazaárulással, s az egyetemisták szellemi fertőzésével vádolja. Kapcsolatot tart Doina Cornea asszonnyal (üzeneteket közvetít tőle a világ felé, élelemmel segíti) abból a megfontolásból, hogy Erdélyben a románok—magyarok egymásra vannak utalva. Cs. Gyimesi Éva hívó ember. Ennek a hitnek az alapmotívumát Ézsaiással igazolja: „Igazság által leszel erős, ne gondoldj a nyomorra, mert nincsen mit félned, és a rettegéssel, mert nem közeleg hozzád.”. Többször is elmondta, hogy ez a hit tartotta életben szellemileg és erkölcsileg akkor, amikor a kétségbeesés küszöbére került.

1990. január elején Kántor Lajos kolozsvári házában kétszer is találkozhattam Cs. Gyimesi Évával. Második beszélgetésünk alkalmából — engedélyével — bekapcsoltam a magnómat, majd pedig lejegyeztem a szabadságról, a kommunista párttagságról, a segítségről s az autonómiáról vallott nézeteit.

Győzött a forradalom, de úgy érzem, eddig még nem adatott meg számomra a szabadság ajándéka. Még nem adatott meg, hogy valóban fölszabadultnak érezzem magam. Végeredményben a hosszú évekig folytatott ellenzéki tevékenységem összes terhei alól még most sem szabadultam fel. Az első perctől kezdve úgy éreztem: ezután kezdődik az igazi küzdelem. A forradalom előtt pusztán a kockázatokra voltam berendezkedve — s a kockázattal együtt járt —, nem vetettem számot mindig a következményekkel. Ez a kockázat bele volt programozva az életembe. A szabadságot a forradalom előtt úgy éltem meg, mint a vállalásnak mindenféle kockázatát.

Amikor bekövetkezett a fordulat, abban a pillanatban rájöttem, hogy én magam is bekerültem az események sodrásába. Azonnal rájöttem, hogy nem engedhetem el magam. Sőt, ezután én már többé soha nem kockáztathatok. Tehát a kockázat mámorát akkor élhettem át, amikor tudtam, hogy fenyegetett helyzetben vagyok, s ennek minden következményével számot vetettem: engem bármikor elvihetnek, és a családomnak is baja eshet.

A kockázat mámorát után viszont a szabadság mámorát sem élhettem át, mert azt kellett átélnem, hogy ezután a felelősség a döntő, ami a szabadság felhasználásának a módját illeti. Életem egyik értelme az volt, hogy szabad legyek. Most viszont maga a szabadság kapott értelmet. Ez a szabadság rögtön értelemmel töltődött meg, olyan értelemmel, amely a folytonos éberség és a folytonos küzdelem feladatát róta rám.

Tulajdonképpen nekem most a győzelem mámorát kellene átélnem, tudom, nagyon boldognak kellene lennem. Ha a szívem még nem is szabadult fel, de tiszta értelemmel belátom, ha kívülről nézem magunkat, hogy nagyon felemelő dolog történt velünk. Mi most a csodálatos önazonosság pillanatát éljük. Beteljesedett, amit akartunk. A beteljesülés viszont csak olyan harmóniát jelent, ahol nincsen meghasonlás. Hála a jó Istennek, el tudtuk kerülni, hogy nem kellett teljesen meghasonulni.

Nagyon sok elkeseredett és szorongó ember van azonban körülöttünk, akik nem tudnak igazán örülni. És ez érthető, hiszen valahol a szabadságra való képességet is az embernek vagy el kell sajátítania, vagy fel kell ismernie, hogy eleve bennünk van. A szabadság feladat, amit vállalni kell. Nem vagy ember, ha a szabadság feladatát nem vállalod. A szabadság kockázatos dolog. A szabadság időnként félelmetes dolog. Konrád György mondja egy helyen: „mihelyt nem tekintem szükségszerűnek az adottságaimat, fogvacogató szabadság nyílik meg előttem”. Sohasem tekintettem szükségszerűnek és elfogadandó valóságnak azt, ami ránk nehezedett. Nem tekintettem érvényesnek. Egyszerűen ki tudtam úzni magamból azt a félelmet, ami arra kényszerített volna, hogy én ehhez a valósághoz idomuljak, s elfogadjam ezt normálisnak. Az itteni valóságot soha nem fogadtam el normálisnak. Vállaltam annak az ismeretlen, félelmetes szabadságnak a kockázatát, amely folyton egy-egy ugrást jelentett. Ha pusztán normális akar maradni az ember, s a saját fejével gondolkodik, akkor a semmibe vagy a kockázatba ugrik azáltal, hogy vállalja önmagát egy ilyen képtelen helyzetben. Megérte ezt tenni. Megérte saját fejünkkel gondolkozni, vállalni a kockázatot. Lehet, hogy túl nagy szavakat használtam eddig, ugyanakkor arról is szólnom kell, hogy a ránk szakadt szabadság ezután rendkívül sok prózai feladatot is ró ránk. Mindent

tovább kell csinálni. Ez már szerepkényszer: benne vagyunk egy malomban, és a szabadság szükségszerűség-dialektikáját éljük folyton. Ha már eddig vállaltuk a szabadságért való áldozatot, akkor most vállalnunk kell a szabadsággal járó következményeket is. Egyszerre kell megtanulnunk és másokat is megtanítani sáfárkodni a szabadsággal.

A kommunista párt tagságáról

A sors óriási áldásának tartom, hogy engem nem kényszerítettek arra, hogy a román kommunista párt tagja legyek. Én az Isten kezét látom ebben: hogy megóvott ettől. Valószínűleg azonban, ha erre kényszerítettek volna valamilyen formában, akkor énnekem is be kellett volna lépnem. Tehát kívülmaradásom nemcsak tudatos választás volt, hanem szerencse is. Miután megúsztam, hogy belépjek, s ennek ellenére megkaptam a doktori címet (mert általában csak párttagok kaphatták meg ezt a fokozatot), tisztában voltam azzal is, hogy ennél magasabbra nem juthatok. Nálunk mindenféle előléptetést a párttagsághoz kötöttek. Ma is adjunktus vagyok, de ezt nem bántam soha, elbúcsúztam minden előbbrejutástól, de mégsem léptem be a pártba.

Akik párttagok voltak, ezért szerintem mindannyiukat ma nem lehet elővenni. Mert végül is sokan voltak közülük olyan emberek, akik csak így lehettek vezetők. Ha például nem vállalták volna a párttagságot az erdélyi újságírók, akkor előbb-utóbb magyar szó egyáltalán nem jelenhetett volna meg nyomtatásban. Kellott tehát, hogy sokan vállalják ezt a kompromisszumot. Ez a párt amúgy is teljesen tartalmatlan, formális szervezet volt, tagsága nem kötődött semmiféle meggyőződéshez. Végeredményben a kisebbségi párttagok még azokból az előnyökből sem részesültek, mint a románok. Privilegiumuk mindössze annyi volt, hogy őket kevésbé lehetett munkahelyükről elmozdítani, a securitate-ra citálni. A párttagokat inkább otthon keresték fel vagy a munkahelyükön hallgatták ki, s nem vitték be őket olyan megalázó módon a securitate épületébe, mint ahogyan például engem kísértek be időnként rendőrökcsival. Tehát a párttagság annyi előnnyel járt: kevésbé bántak velük megalázóan, durván.

A segítségről

Mindenekelőtt — több évre visszamenőleg — köszönetet kell mondanom sok-sok olyan barátunknak, akiknek folyamatosan éreztük segítő, együttérző szolidaritását. Kezdem azokkal, akik nem is erdélyi származásúak, mint például Ernst Árpád könyvtáros. Ő régi szurkolónk, s nagyon sokat tett, és nem olyan, aki ezzel ágálna, tehát ha úgy tetszik, névtelenségben maradt. Ezért mondtam el a nevét. De említhetném Pomogáts Béla vagy Ilia Mihály nevét, akik kitiltásuk miatt nem is tudtak bejönni az országba, de lapjaikkal, leveleikkel, üzeneteikkel, könyvekkel tudtak rajtunk nagyon nehéz pillanatokban segíteni. Ők jelentették életünk ünnepeit, a szeretetet. Élt bennük a szolidaritás emberi hajlama, a mindennapi szenvedést is meg tudták osztani velünk (és nem csak ennek a forradalomnak az örömét, amit persze most könnyebb megosztani...). A szenvedésben való együttlétnak van egy olyan me-

lege, amit nem lehet leírni, amit nem lehet visszaadni szavakban. Persze túlzásnak tűnik az a szó, hogy szenvedés, de én azt hiszem, ha ez a szeretet nem lett volna, akkor nagyon sokan beleroppantunk volna, én magam is. Tehát nagyon sok szeretetet kaptunk.

A szolidaritást mindvégig éreztem volt tanítványaim részéről is. Közülük azok nevét említem, akik elmentek, mert belekényszerültek az elmenésbe, mint például Dénesi Éva, Farkas Ágnes, de számtalan olyan nevet is felsorolhatnék, akik már ismertté lettek, mint például Szócs Géza. Ezeknek a szeretetét is köszönnöm kell. Az a segítség, amit effektíve Kovács Attila adott — még azt is külön megköszönném, annak ellenére, hogy időnként „festett vérzést” csinált a mi ügyeinkből, de talán ez is szükséges és hatásos volt. Annak idején pedig nem mindig értettem ezzel egyet.

Azt hiszem, még nagyon sok segítségre lesz szükségünk. Nagyon szegények vagyunk anyagilag is, szellemileg is. Eddig el voltunk itt zárva Európától és félszegen mozogtunk Európában. Szakmai tájékozottságunk hiányos. Annak ellenére, hogy az egyetemen tanítok, én legalábbis úgy érzem, le vagyok maradva, mert eddig nem jöhettek be ide szakkönyvek. Irodalomelétről ugyan könyvet írtam, de nem tudom, hogy mi van az irodalomeléletben évek óta külföldön. Szakkönyvek kellene. Nincsenek modern eszközeink. Az újrainduló kolozsvári rádió- és televízióstúdióknak, azt hiszem, még szüksége lenne videokamerára, kiskazettás magnetofonokra a riporter munkákhoz. Szükségünk volna xeroxra, hiszen mi el voltunk tiltva a sokszorosítás eszközeitől. Az egyetemen egészen primitív körülmények között tanítunk, nincs lehetőségük arra a tanítványoknak, hogy szemináriumdolgozatokat vagy egyebet sokszorosítsanak.

A segítséget nagy körültekintéssel, okosan kell nyújtani. Mindenféle propagandát, lehetőleg taktikusan és a románság nemzeti tudatára való tekintettel szabad csak folytatni. Nekünk most az a fontos, hogy megőrizzük a románok megszerzett szimpátiáját. Félő azonban, hogy ez csupán a déli embertípusnak a felszínes szimpátiája. Ők valószínűleg a forradalom kezdeti lelkesedése után visszatérnek az előítéletekhez. Nem látom a garanciáját annak, hogy a nacionalizmus nem támad föl. Ne felejtjük el, hogy a magyarországi segélyszállítmányok nem jutottak el Moldovába. (Igaz ugyan, hogy a moldvai emberek szelídek, türelmesek és nincs sok előítéletük, de az elmúlt években kifejlesztettek bennük ellenünk olyan hangulatot, amely nem változik meg magától.)

Segítséget jelenthetne az is, hogy ellássuk a román politológia szükségleteit. Elsősorban itt arra gondolok, amit például Svájcban Gyarmati György ajánlott fel nekünk: ő megküldi az Európában élő kisebbségi kérdés megoldásának különböző modelljeit. Gondolt itt a finnek, a svédek helyzetére vagy a dél-tiroli példára, de tanulmányoznunk kellene a svájci szisztémát is, hiszen ott három egyenértékű nemzetiség él együtt. Mutassuk be az ő közigazgatási és politikai elrendezéseket, lehessen ezeket az információkat a románság kezébe adni. Mert ők, azt hiszem, ilyen tekintetben nem eléggé nyitottak. Ezt ne nekünk küldjék, mi tudjuk az érdekeinket. Nemzetközi konferenciát kellene szervezni Budapesten, amelyre a mostani rendkívüli tehetséges, nagyon nagy súlyú bukaresti értelmiség képviselőit hívnák meg. A jó minőségű értelmiségiek közül most hála Istennek, sokan miniszterek lettek. Fontos lenne például, hogy Constantin Noicanak, az európai rangú filozófusnak a köréhez

tartozó Mihail Sora és Andrei Plesu miniszterek jussanak hozzá a legfontosabb politológiai szakirodalomhoz. Őket meg kellene hívni Budapestre konferenciákra, mert ők a legfogékonyabbak, ők a legnyitottabbak Európára. Érdekes véletlen talán az, hogy a forradalom előtti napokban én éppen az ő gondolataikat olvastam. Ezeknek a filozófusoknak az iskoláját akartam megismerni, s a hallgatóimnak is ajánlottam Andrei Plesu memoárját, gyönyörű könyvét, amit én érdemesnek tartanék magyarra is lefordítani. Be kellene azt is mutatni, hogy micsoda koponyák, milyen impozáns szellemek vannak még itt. Gabriel Liceanu neve is be kell hogy kerüljön a magyarság tudatába, azért, hogy differenciált képet kapjunk a románokról, az igazi értékeket megismerjük.

Szerencsére ez a forradalom a felszínre hozta Aurel Dragos Munteanut is aki tudtommal most vezető funkcióban van. Ezeket a volt ellenzékieket a rendszer azért nem szerette, mert ők olyan magas szinten képviselték a szellemet, amely már minden primitív diktatúra szemében ellenségesnek számít. Tehát jól csinálni valamit, majdnem hogy azt jelentette: ellenzékiek lenni. Ebben a rendszerben, ha valaki megőrizte szellemi intenzitását, ha valaki profi szinten csinált valamit: az potenciális ellensége volt a rendszernek. Ezek az emberek most szerintem megnyerhetők a mi 'ügyünknek is. Vannak olyan nyitottak, annyira európaiak, hogy fel tudják fogni: ez nem jelenti azt, hogy elveszünk valamit Romániától, sőt beléphetnek az európai Házba, a közösségbe. Ez a nemzeti elfogultságokon való felülemelkedés tulajdonképpen azt jelentené, hogy az európai körforgásba minden előítélet nélkül be tudnánk illeszkedni.

Az autonómiáról

Az autonómia fogalmát — amit mi is egy bizonyos körben szeretnénk kivívni — sok román félreérti. Mindig a területi fenyegetettség, a határkiigazítás jut eszükbe, ha az autonómia szót hallják. Ezért például Szűrös Mátyás, amikor Szegeden az autonómiáról beszélt, nagyon nagy ellenérzést, megütközést váltott ki a románokból. Nagyon kell vigyázni arra, hogy mindig pontosan körülhatárolt tartalommal beszéljünk bizonyos nyelven. A fegyelmezett fogalomhasználatra már csak azért is szükség lesz, mert nincs politikai kultúrája még az értelmiségi elitnek sem, sok esetben. Az természetes, hogy mi autonómiát akarunk, de azt hangsúlyozni kell, hogy ez szerintem a helyi önkormányzatok kialakulását jelenti, amely tényleg természetes a demokráciában. Remélem, hogy itt egy alulról építkező civiltársadalom fog kialakulni. Ez biztosítaná a lehetőséget teljes román viszonylatban a helyi önkormányzatok kialakulásának; községenként, városonként és megyénként.

A centrumtól való elszakadás, a teljes decentralizálás azt jelenti, hogy ne egy központosított hegemonia irányítson, ne váljon el ismét az állam és a civil társadalom, hanem a civil társadalom öngazgatása érvényesüljön. Ebben az öngazgatási folyamatban a magyarok meg kell hogy találják a természetes beilleszkedési módot. Ha lesz egyszer egy ilyen keret, az öngazgatás kerete, akkor kialakulnak majd a magyar önkormányzatok minden színhelyen, s természetessé válik az, hogy a község önmagát irányítva magyar vezetésre törekszik.

Szilárd érdekképviselőre is szükség lesz. Többféle párt alakulhat, lehet például magyar kisebbségi párt is. Hallottam olyan javaslatot nemrég, hogy legyen magyar kereszténydemokrata párt. Véleményem szerint nekünk szükségünk lesz egy közös kisebbségi érdekképviselőre, egy olyan pártra vagy közös frontra, amely a választásokon egységesen lép fel a nemzetiségi jogokkal kapcsolatban. Ezt a célunkat nagyon taktikusan, az érzékenységet figyelembe véve kell hogy meghirdessük. Ezt a harcot persze határozottan kell megvívni, de nagyon kell vigyáznunk, hogy ne érintsünk olyan érzékenységet, ami eddig is beárnyékolta, megfertőzte kapcsolatainkat.

TABAJDI CSABA

Kulturális diplomáciánk jövőjéről

Van-e Magyarországnak kulturális diplomáciája? Vannak, akik tagadják vagy lekicsinylik: tapasztalataik alapján hivatásos kultúrdiplomátáinknak csak a fogyatékoságait, felkészültségük esetlegességét, hiányosságait vagy időnként akár alkalmatlanságát érzékelik. Másokat riaszt a külföldön működő kulturális intézményeink némelyikének időnként egyoldalú kiválasztási szempontja, ami alapvetően nem az ott dolgozók felelőssége, hanem csupán tükörképe az elmúlt évtizedek hazai művelődéspolitikai belterjességének, válogatási torzulásainak, értékrendbeli egyoldalúságainak. Ezek a jelenségek kétségtelenül léteznek, és jelentős mértékben nehezítik, hogy a magyar kultúra arcképét pontosan, hitelesen, torzításmentesen mutassuk fel a külvilágnak.

A mérleg másik serpenyőjében viszont ott vannak eredményeink, némely hivatásos kultúrdiplománk fölkészültsége, elkötelezettsége, áldozatvállalása. Ezt tovább erősítik „nem hivatásos” képviselőink: a külföldre utazó társadalomtudósok, műszaki szakemberek, irodalmárok, lektorok, vagy más területeken tevékenykedők tudatos vagy ösztönös kultúraterjesztő tevékenységének eredményei. Ebből is kitűnik, hogy kulturális diplomáciánknak szerves része ez a nem kormányzati érintkezés, a „nem hivatásos diplomácia” is.

Fölmerül a kérdés: a magyar társadalom jelenlegi szorongató gondolj közepette nincs jobb dolgunk, mint a kulturális diplomáciával bíbelődni? Nagyon sok ember, sőt szakember, diplomata számára is a kulturális diplomácia máig valamiféle gyöngyös bokréta az ünnepi kalapon, valami emelkedett, valami felettünk lebegő, tőlünk elkülönülő, de semmiképpen sem mindennapjaink részét képező jelenség. Holott a valóság ennek éppen az ellenkezője. A nemzetközi kulturális érintkezés, a kulturális diplomácia rendkívül fontos szerepet tölt be, ha ki akarunk lábalni jelenlegi válsághelyzetünkől, de hosszú távon még inkább nő a jelentősége. Először is a nemzetközi kulturális együttműködés valamiféle szellemi-civilizációs irányítót jelent országunk számára, de ennél is többet ad: összegzően jelzi egy országnak más társadalmakkal kialakított, alapvetően adaptációs mozzanatokból összetevődő viszo-